

FRIEDRICH NIETZSCHE
**MIMO DOBRA
AZLA**



premedia

FRIEDRICH NIETZSCHE

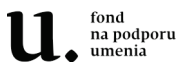
MIMO DOBRA A ZLA

Predohra k filozofii budúcnosti

Z nemčiny preložila
Patrícia Elexová

premedia

Preklad tejto knihy podporil z verejných zdrojov
formou štipendia Fond na podporu umenia



Friedrich Nietzsche: Mimo dobra a zla
Prvé vydanie

Translation © Patrícia Elexová, 2024
Slovak edition © Vydavateľstvo Premedia, 2024
All rights reserved

ISBN 978-80-8242-290-3

Predhovor

Za predpokladu, že pravda je žena – nuž? či nie je odôvodnené podozrenie, že sa všetci filozofi, pokiaľ boli dogmatikmi, nevyznali dobre v ženách? že desivá vážnosť, že nešikovná dotieravosť, s akou doteraz zvykli pristupovať k pravde, bola veľmi neobratným a neprimeraným prostriedkom, ako si získať ženu? Isté je, že sa získať nenechala: – a dogmatika akéhokoľvek druhu tu dnes stojí zarmútene a skleslo. Ak ešte vôbec stojí! Existujú totiž posmeškári, ktorí tvrdia, že padla, že všetka dogmatika leží na zemi, ba čo viac, že leží na zemi a umiera. Aby sme však hovorili vážne, z dobrých dôvodov sa možno nádejať, že všetko dogmatizovanie vo filozofii, nech už sa tvárilo akokoľvek slávnostne, nech vznášalo akékoľvek nároky na definitívnu a konečnú platnosť, je možno iba ušľachtilou detinskosťou a začiatočníctvom; a azda je už veľmi blízko doba, keď opäť postupne začneme chápať, čo vlastne stačilo na poskytnutie základného kameňa pre také vznešené a bezpodmienečné filozofické stavby, aké doteraz budovali dogmatici – nejaká od nepamäti sa vyskytujúca ľudová povera (ako napríklad povera o duši, ktorá ako povera o subjekte a ja dodnes neprestáva vystrájať), azda nejaká slovná hračka, akýsi zvod zo strany gramatiky alebo nejaké opovážlivé zovšeobecnenie veľmi úzkych, veľmi osobných, veľmi ľudských, priveľmi ľudských skutočností. Dúfajme, že filozofia dogmatikov bola iba príslubom pre nasledujúce tisícročia: ako ním v ešte dávnejších časoch bola astrológia,

v ktorej službách sa vynakladalo azda ešte viac práce, peňazí, ostrovtipu a trpezlivosti ako doteraz na ktorúkoľvek skutočnú vedu: – jej a zároveň jej nadpozemským nárokom vďačíme za veľkoleposť ázijského i egyptského stavitel'ského umenia. Zdá sa, že všetky veľké veci, ak sa majú svojimi večnými nárokmi zapísať ľudstvu do srdca, musia najprv putovať po zemi ako obludné a desivé grimasy: takouto grimasou bola dogmatická filozofia, napríklad védánta v Ázii či platonizmus v Európe. Hoci voči nej nechceme byť nevďační, predsa zaiste musíme pripustiť, že najhorším, najdlhotrvajúcejším a najnebezpečnejším zo všetkých doterajších omylov bol omyl dogmatikov, totiž Platónov výmysel čistého ducha a dobra osebe. No odteraz tam, kde je už prekonaný, kde si Európa môže po tejto nočnej more vydýchnuť a prinajmenšom si užiť zdravší – spánok, sme my, ktorých úlohou je bdenie samo, dedičmi všetkej tej sily, ktorú vo veľkom vyšľachtil boj proti tomuto omylu. Hovoriť o duchu a dobre tak, ako to robil Platón, však znamenalo postaviť pravdu na hlavu a popierať samu *perspektívu*, túto základnú podmienku všetkého života; ba ako lekár sa človek smie pýtať: „odkiaľ sa vzalo toto ochorenie najkrajšieho výhonku staroveku, Platóna? pokazil ho azda zlý Sokrates? žeby Sokrates predsa len bol kaziteľom mládeže? a zaslúžil si svoju čašu bolehlavu?“ – No boj proti Platónovi alebo, aby sme to povedali pochopiteľnejšie a pre „ľud“, boj proti tisícročia trvajúcemu kresťansko-cirkevnému útlaku – pretože kresťanstvo je platonizmom pre „ľud“ – spôsobil v Európe také nádherné napätie ducha, aké ešte na zemi nebolo: s takto napnutým lukom možno teraz strieľať aj na tie najvzdialenejšie ciele. Pravda, európsky človek pociťuje toto napätie ako núdzový stav; a už dvakrát sa vo veľkom štýle odohrali pokusy tento luk uvoľniť, raz prostredníctvom jezuitizmu a druhý raz prostredníctvom demokratického osvietenstva: – ktoré za pomoci slobody tlače a čítania novín vskutku mohlo dosiahnuť, že duch

už sám seba nebude tak ľahko pociťovať ako „núdzu“!
(Nemci vynášli pušný prach – všetka česť! no opäť to vy-
kompenzovali – vynášli tlač.) No my, čo nie sme ani jezuiti,
ani demokrati, ba dokonca nie sme ani dosť nemeckí, my
dobří Európania a slobodní, *velmi* slobodní duchovia – my
ju ešte máme, celú núdzu ducha a celé napätie jeho luku!
A azda aj šíp, úlohu, kto vie? *cieľ*.....

Sils-Maria, Oberengadin
v júni 1885

Prvá hlavná časť
O predsudkoch filozofov

1.

Vôľa k pravde, ktorá nás ešte zvedie k mnohým riskantným činom, oná slávna pravdivosť, o ktorej všetci doterajší filozofi hovorili s úctou: čo za otázky nám už táto vôľa k pravde predložila! Aké podivné, zlé, pochybné otázky! Je to už dlhý príbeh – a predsa sa zdá, akoby sa práve iba začal? Je sa čomu čudovať, že sa nakoniec staneme nedôverčivými, že stratíme trpezlivosť a nedočkavo sa odvrátíme? Že aj *my* sa od tejto sfingy naučíme klásť otázky? *Kto* je to vlastne, čo nám tu kladie otázky? Čo v nás chce vlastne „k pravde“? – Veru, dlho sme sa zdržiavali pred otázkou príčiny tejto vôle – až kým sme sa nakoniec úplne nezastavili pred ešte základnejšou otázkou. Opýtali sme sa na *hodnotu* tejto vôle. Predpokladajme, že chceme pravdu: *prečo nie radšej nepravdu? A neistotu? Ba dokonca nevedenie?* – Predstúpil pred nás problém hodnoty pravdy – alebo sme to boli *my*, čo sme predstúpili pred problém? Kto z nás je tu Oidipus? Kto sfinga? Zdá sa, že je to schôdzka otázok a otáznikov. – Je až také ťažké uveriť, že nakoniec sa nám zdá, akoby tento problém nikdy nebol nastolený – akoby sme ho až *my* ako prví uvideli, zamerali sa naň, *odvážili* sa naň? Pretože to chce odvahu, takú, od ktorej väčšia azda ani neexistuje.

2.

„Ako by niečo *mohlo* vzniknúť zo svojho protikladu? Napríklad pravda z omylu? Alebo vôľa k pravde z vôle ku klamu? Alebo nezištné konanie zo sebeckva? Alebo čisté, nad slnko jasné zrenie mudrca zo žiadostivosti? Takýto vznik je nemožný; kto o tom sníva, je blázon, ba čosi horšie; veci tej najvyššej hodnoty musia mať iný, *vlastný* pôvod

– z tohto pominuteľného, klamlivého, ničotného sveta zvodov, z tohto zmätku bludov a žiadostí sú neodvoditeľné! Naopak, ich dôvod musí spočívať v lone bytia, v niečom nepominuteľnom, v skrytom bohu, vo „veci osebe“, *tam* a nikde inde!“ – Tento spôsob usudzovania predstavuje typický predsudok, podľa ktorého možno rozpoznať metafyzikov všetkých čias; tento druh hodnotení stojí v pozadí všetkých ich logických procedúr; vychádzajúc z tejto svojej „viery“ sa pokúšajú o svoje „vedenie“, o čosi, čo sa nakoniec slávnostne pokrstí ako „pravda“. Základnou vierou metafyzikov je *viera v protikladnosť hodnôt*. Ani tým najobozretnejším spomedzi nich nenapadlo zapochybovať už tu, na prahu, hoc práve tu to bolo najpotrebnejšie: dokonca ani keď sa vystatovali svojím „de omnibus dubitandum“¹. Možno totiž pochybovať, po prvé, či vôbec existujú protiklady, a po druhé, či oné ľudové hodnotenia a hodnotové protiklady, ktoré metafyzici odobrili svojou pečatou, nie sú azda iba povrchnými hodnoteniami, iba predbežnými perspektívami, a azda navyše z istého uhla, azda zospodu, takpovediac zo žabej perspektívy, aby sme si vypožičali výraz bežný u maliarov? Pri všetkej hodnote, ktorá možno prináleží pravému, pravdivému, nesebeckému: bolo by možné, že zdaniu, vôli ku klamu, zištnosti a žiadostivosti by sme museli pripísať hodnotu pre všetok život vyššiu a zásadnejšiu. Dokonca by tiež bolo možné, že čo tvorí hodnotu oných dobrých a uctievaných vecí, spočívalo by práve v tom, že by boli s onými zdanlivo protikladnými vecami zradne spriaznené, prepojené, zapletené, ba dokonca azda vo svojej podstate rovnaké. Možno! – Kto sa však odhodlá starať sa o také nebezpečné možno! Na to je potrebné vyčkať na príchod nového druhu filozofov, takých, ktorí majú nejaký iný, opačný vkus a sklony než tí predchádzajúci – filozofov nebezpečného

¹ „o všetkom treba pochybovať“ (pozn. prekl.)

možno v ktoromkoľvek zmysle. – A hovorím so všetkou vážnosťou: vidím prichádzať takýchto nových filozofov.

3.

Po tom, čo som sa dostatočne dlho pozeral filozofom medzi riadky a na prsty, si vravím: väčšinu vedomého myslenia musíme zatiaľ zaraďovať medzi inštinktívne činnosti, a to dokonca aj v prípade filozofického myslenia; v tomto sa musíme preškoliť, tak ako sme sa preškolili, pokiaľ ide o dedičnosť a to, čo je nám „vrodené“. Rovnako, ako pri celom procese dedičnosti nezohráva významnú úlohu akt zrodu, tak ani „vedomie“ nie je v nejakom rozhodujúcom zmysle *protikladné* inštinktom – väčšina vedomého myslenia filozofa je potajme usmerňovaná jeho inštinktmi, ktoré ho nútia pohybovať sa v istých koľajach. Aj za všetkou logikou a zdanlivou autonómiou jej pohybu stoja hodnotenia, či jasnejšie povedané, fyziologické požiadavky sebazáchovy istého druhu života. Napríklad, že určité má vyššiu hodnotu než neurčité, zdanie menšiu hodnotu než „pravda“: takéto hodnotenia by mohli, pri všetkej ich regulatívnej dôležitosti pre nás, predsa len byť iba povrchnými hodnoteniami, určitým druhom pochabosti, ktorá môže byť potrebná na uchovanie sa takých bytostí, akými sme my. Totiž za predpokladu, že človek práveže nie je meradlom všetkých vecí.....

4.

Chybnosť nejakého súdu pre nás nie je námietkou proti tomuto súdu; v tomto znie naša nová reč azda najcudzejšie. Otázkou je, do akej miery tento súd podporuje život, zachováva život, zachováva druh, azda dokonca zušľachtľuje druh; a my máme zásadný sklon tvrdiť, že najchybnejšie súdy (ku ktorým patria syntetické súdy a priori) sú pre nás najnevýhnutnejšie, že bez zachovávania platnosti logických fikcií, bez primeriavania skutočnosti

k čisto vymyslenému svetu nepodmieneného, totožného so sebou samým, bez neustáleho falšovania sveta číslom by človek nemohol žiť – že zrieknutie sa chybných súdov by bolo zrieknutím sa života, popretím života. Priznať nepravdu ako podmienku života: to, pravdaže, znamená nebezpečným spôsobom odporovať obvyklému hodnotovému cíteniu; a filozofia, ktorá sa na to opováži, sa už tým stavia mimo dobra a zla.

5.

Čo nás zvádza k tomu, aby sme na všetkých filozofov hľadeli napoly nedôverčivo a napoly výsmešne, nie je to, že vždy znovu zisťujeme, akí sú nevinní – ako často a ako ľahko sa dopúšťajú prechmatov a omylov, skrátka ich detskosť a detinskosť – ale že nepostupujú dost' pochtivo: pritom však, ak sa niekto čo i len vzdialene dotkne problému pravdivosti, všetci ihneď spustia veľký a cnostný krik. Všetci sa stavajú do pozície, akoby svoje vlastné názory objavili a dosiahli prostredníctvom samovývoja akejsi chladnej, čistej, božsky nezaujatej dialektiky (na rozdiel od mystikov každého rangu, ktorí sú pochtivejší a neobratnejší než oni – tí totiž hovoria o „inšpirácii“ –): zatiaľ čo v podstate iba dodatočne pozhľadúvanými dôvodmi obhajujú nejakú predpojatú tézu, nejaký svoj nápad, „vnuknutie“, pričom väčšinou ide o nejakú do abstraktnej formy prevedenú a preosiatu túžbu ich srdca: – všetci sú advokátmi, ktorí tak ale nechcú byť nazývaní, ba väčšinou dokonca chytráckymi orodovníkmi svojich predsudkov, ktoré prekrstia na „pravdu“ – a všetci majú *veľmi* ďaleko od statočnosti svedomia, ktoré si toto, práve toto priznáva, veľmi ďaleko od dobrého vkusu statočnosti, ktorá o tom všetkých upovedomí, či už, aby varovala nepriateľa alebo priateľa, či už zo samopaše a uťahujúc si sama zo seba. Toto rovnako škrobené, ako mravopočestné pokrytectvo starého Kanta, ktorým nás vábi na pokútne dialektické

chodníčky, čo vedú, či správnejšie zvädzajú, k jeho „kategorickému imperatívu“ – toto divadlo vyvoláva úsmev nás priberčivých, čo máme nemalé potešenie z toho, že vidíme na prsty subtlínym úskokom starých moralistov a morálnych kazateľov. Alebo dokonca ten hokus-pokus matematickej formy, ktorou Spinoza ako pancierom obrnil a zamaskoval svoju filozofiu – v konečnom dôsledku „lásku k *svojej* múdrosti“, aby sme tieto slová vyložili správne a spravodlivo – aby tým vopred odstrašil prípadného útočníka, ktorý by sa odvážil vrhnúť pohľad na túto nepremožiteľnú pannu a Pallas Aténu: – koľko vlastnej nesmelosti a zraniteľnosti prezrádza celá táto maškaráda chorého pustovníka!

6.

Postupne sa mi vyjavilo, čím doteraz bola každá veľká filozofia: totiž vyznaním jej pôvodcu a istým druhom nechcených a nepozorovaných memoárov; rovnako tiež, že morálne (či nemorálne) zábery tvorili v každej filozofii jej skutočný životný zárodok, z ktorého zakaždým vyrástla celá rastlina. Vskutku, urobíme dobre (a rozumne), keď sa na vysvetlenie toho, ako vlastne vznikli tie najodťažitejšie metafyzické tvrdenia nejakého filozofa, najprv opýtame: k akej morálke smerujú (*smeruje*)? Nemyslím si teda, že otcom filozofie je „poznávací pud“, ale že ako inde, aj tu nejaký iný pud použil poznanie (a nepoznanie) len ako svoj nástroj. Kto sa však na základné pudy človeka pozrie z hľadiska toho, do akej miery mohli práve tu rozohrať svoju hru ako *inšpirujúci* géniovia (či démoni, alebo diablici), zistí, že všetky sa už venovali filozofii a že každý jeden z nich by až priveľmi rád práve sám *seba* predstavil ako posledný účel jestvovania a oprávneného *vládcu* všetkých ostatných pudov. Každý pud je totiž mocichtivý: a ako *taký* sa pokúša filozofovať. – Pravda: u učencov, u skutočných ľudí vedy, by to mohlo byť inak

– „lepšie“, ak chcete – tu by vskutku mohlo existovať čosi ako poznávací pud, akýsi malý nezávislý hodinový strojček, ktorý, ak sa dobre natiahne, ide si udatne za svojím, bez toho, že by sa na tom zásadne zúčastňovali všetky ostatné pudy učenca. Vlastné „záujmy“ učenca sa preto obvykle zameriavajú kamsi celkom inam, napríklad na rodinu alebo na zarábanie peňazí, alebo na politiku; ba je takmer jedno, či sa jeho malý strojček umiestni na to alebo ono miesto vedy a či „nádejný“ mladý pracovník zo seba stvorí dobrého filológa alebo znalca húb, či chemika: – *necharakterizuje* ho to, že sa stane tým či oným. Na filozofovi naopak nie je neosobné vôbec nič; a predovšetkým jeho morálka svedčí rozhodným a rozhodujúcim spôsobom o tom, *kým je* – to znamená, ako sú hierarchicky zoradené najvnútornejšie pudy jeho prirodzenosti.

7.

Akí zlovolní vedia byť filozofi! Nepoznám nič jedovatejšie než žart, ktorý si dovolil Epikuros voči Platónovi a platonikom: nazval ich dionýziokolakmi. Doslovne a na prvý pohľad to znamená „Dionýzovi pochlebovači“, teda lokaji tyranov a zapredanci; navyše to však má znamenať, „všetko sú to *herci*, nie je na tom nič pravé“ (pretože dionysokolax bolo populárne označenie herca). A práve toto je vlastne zlovolný Epikurov útok na Platóna: rozladžovali ho okázalé maniere, spôsob, akým sa Platón a jeho žiaci vedeli presadiť a vyvolať dojem – čo Epikuros nevedel! on, starý učiteľ zo Samosu, ktorý sedel utiahnutý vo svojej aténskej záhradke a napísal tristo kníh, ktovie? azda z hnevu a žiarlivosti voči Platónovi? – Muselo prejsť sto rokov, kým Grécko prišlo na to, kto bol tento záhradný bôžik Epikuros. – Prišlo na to? –

8.

V každej filozofii sa vyskytuje bod, kde na scénu vystúpi „presvedčenie“ filozofa: alebo, hovoriac slovami starého mystéria:

adventavit asinus
pulcher et fortissimus.²

9.

Chcete *žiť* „v súlade s prírodou“? Ó, vy ušľachtilí stoci, aké zavádzajúce slová! Predstavte si bytosť, akou je príroda, nezmerne márnotrpnú, nezmerne ľahostajnú, bez zámerov a ohľadov, nemilosrdnú a nespravodlivú, plodnú, pustú i nespoľahlivú zároveň, predstavte si ľahostajnosť samu ako moc – ako by ste *mohli* žiť v súlade s touto ľahostajnosťou? – nejde práve o chcenie byť iný ako takáto príroda? nie je život oceňovaním, uprednostňovaním, nespravodlivosťou, ohraničenosťou, túžbou byť odlišný? A za predpokladu, že by váš imperatív „žiť v súlade s prírodou“ znamenal v podstate „žiť v súlade so životom“ – ako by ste to mohli *nezvládať*? Načo robiť princíp z niečoho, čím sami ste a musíte byť? – Popravde je to celkom inak: zatiaľ čo nadšene predstierate, že kánon svojho zákona ste vyčítali z prírody, chcete čosi opačné, vy prapodivní herci, čo podvádzate samých seba! Vaša pýcha chce prírode, dokonca aj prírode predpisovať a vštepovať vašu morálku, váš ideál, žiadate, aby bola prírodou „v súlade so stoou“ a chceli by ste, aby všetko jestvovanie jestvovalo na váš vlastný obraz – ako obrovité večné zbožštenie a zovšeobecnenie stoicizmu! So všetkou tou vašou láskou k pravde sa tak dlho, tak vytrvalo, tak hypnoticky meravo nútite vidieť prírodu *falošne*, totiž stoicky, až už nie ste schopní vidieť ju inak – a akási priepastná domýšľavosť vám nakoniec ešte vlieva bláznivú nádej, že *keďže* vy viete tyranizovať sami seba – stoicismus je totiž

² „dostavil sa oslík, prekrásny a mocný“ (pozn. prekl.)

sebatrýznenie – je možné tyranizovať aj prírodu: či stoik nie je *časťou* prírody? Je to však starý večný príbeh: čo sa vtedy udialo stoikom, deje sa ešte aj dnes, len čo nejaká filozofia začne veriť v samu seba. Svet vždy tvorí na svoj obraz, nemôže inak; filozofia je tento tyranský pud sám, je to tá najduchovnejšia vôľa k moci, k „tvoreniu sveta“, ku *causa prima*.

10.

Horlivosť a jemnocitnosť, ba povedal by som až: pre-fíkanosť, s akou sa dnes všade v Európe pokúšajú prísť na kĺb problému „skutočného a zdanlivého sveta“, stojí za zamyslenie a za započúvanie; a kto tu na pozadí počuje len „vôľu k pravde“ a nič iné, ten sa dozaista neteší najostrejšiemu sluchu. V jednotlivých a zriedkavých prípadoch sa na tom skutočne môže zúčastňovať takáto vôľa k pravde, akási výstredná a dobrodružná odvaha, ctižiadosť metafyzika, čo prišiel o svoj post, ktorá nakoniec dá prednosť hrsti „istoty“ pred celým vozom krásnych možností; ba dokonca azda existujú aj puritánski fanatici svedomia, ktorí radšej položia život za isté nič než za neisté niečo. To je však nihilizmus a príznak zúfalej a na smrť unavenej duše, nech by aj gestá takejto cnosti vyzerali akokoľvek udatne. V prípade silnejších, životom väčšmi prekypujúcich mysliteľov, ktorí ešte prahnú po živote, sa to zrejme javí inak: keďže sa stavajú *proti* zdaniu a slovo „perspektivistický“ vyslovujú už obozretne, keďže vierohodnosť svojho vlastného tela oceňujú asi tak nepatrne ako vierohodnosť očného klamu, ktorý hovorí, že „Zem stojí“, a tak, podľa všetkého dobre naladení, púšťajú z rúk to najistejšie vlastníctvo (veď v čo sa dnes verí istejšie než vo svoje telo?), kto vie, či v podstate nechcú nadobudnúť späť čosi, čo ľudia kedysi vlastnili ešte *istejšie*, čosi zo starého základného vlastníctva niekdajšej viery, azda „nesmrteľnú dušu“, azda „starého boha“, skrátka idey, s ktorými sa dalo žiť

lepšie, totiž z plnších síl a radostnejšie, než s „modernými ideami“? Je v tom *nedôvera* voči týmto moderným ideám, nevieru vo všetko, čo bolo postavené včera a dnes; azda je v tom primiešaná aj ľahká presýtenosť a pohrdavá irónia, pre ktoré je kuriózna zbierka pojmov toho najrozmaniťšieho pôvodu, s ktorou dnes prichádza na trh takzvaný pozitivizmus, už neznesiteľná, zhnusenie vycibrenejšieho vkusu z jarmočnej pestrofarebnosti a zlátanín všetkých týchto pseudofilozofov skutočnosti, na ktorých nie je nové a pravé nič, než práve táto pestrofarebnosť. V tom, ako sa mi zdá, možno dať za pravdu týmto dnešným skeptickým antizástancom skutočnosti a mikroskopikom poznania: ich inštinkt, ktorý ich vyháňa z *modernej* skutočnosti, ostáva nevyvrátený, – čo nás po ich pokútnych spiatočníckych cestičkách! To podstatné na nich *nie* je, že chcú „späť“: ale to, že chcú – *preč*. Stačilo by o čosi *viac* sily, vzletu, odvahy, umeleckého nadania: a chceli by *von*, – a nie späť! –

11.

Zdá sa mi, že dnes sa všetci usilujú o to, aby sa odvrátila pozornosť od skutočného Kantovho vplyvu na nemeckú filozofiu a aby sa šikovne obišlo práve to, čomu pripisoval hodnotu on sám. Kant bol predovšetkým a zvlášť hrdý na svoju tabuľku kategórií, s touto tabuľkou v rukách povedal: „To je to najťažšie, čo sa kedy mohlo podniknúť v prospech metafyziky.“ – Porozumejme tomuto „mohlo“! Bol hrdý na to, že v človeku *odhalil* novú schopnosť, schopnosť syntetických súdov a priori. Aj za predpokladu, že by to bol iba jeho sebaklam: vývoj a rýchly rozkvet nemeckej filozofie závisí práve od tejto hrdosti a od ctižiadostivosti všetkých mladších, ktorí chcú podľa možnosti odhaliť čosi, čím sa možno hrdiť ešte viac – rozhodne však „nové schopnosti“! – Zamyslime sa však: ved’ už je načase. Ako sú *možné* syntetické súdy a priori? pýtal sa Kant, – a čo vlastne odpovedal? *Vďaka istej schopnosti*: nie však, žiaľ, tromi slovami, ale tak

dôkladne, ctihodne a s toľkým uplatňovaním nemeckého zmyslu pre spleť hlbokomyselnosť, že zábavná niaiserie allemande³, ktorá tkvie v takejto odpovedi, ostala prepočutá. Z tejto novej schopnosti boli všetci priam bez seba a jasanie vyvrcholilo, keď Kant navyše ešte v človeku odhalil morálnu schopnosť: – v tých časoch totiž Nemci boli ešte morálni, rozhodne ešte neboli „reálpolitickí“. – Nastali medové týždne nemeckej filozofie; všetci mladí teológovia z tübingenského seminára sa ihneď vypravili do buša – všetci hľadali „schopnosti“. A čo všetko sa pri tom nenašlo – v onej nevinnej, bohatstvom prekypujúcej, mladistvo sviežej dobe nemeckého ducha, v ktorej vanul dych a spev romantiky, onej zlovoľnej víly, keď sa ešte nerozlišovalo medzi nachádzaním a vynachádzaním! Predovšetkým schopnosť „nadmýšľivosti“: Schelling ju prekrstil na intelektuálne nazeranie, a tým vyšiel v ústrety najhlbším túžbam svojich v zásade po zbožnosti bažiacich Nemcov. Celému tomuto samopašnému a rojčivému hnutiu, ktoré bolo mladostou, nech sa aj akokoľvek odvážne odievalo do šedivých a starčekých pojmov, nemožno ničím ukriviť viac, než keď ho začneme brať vážne alebo dokonca s morálnym rozhorčením; stačilo, zostarli sme, – sen sa rozplynul. Prišiel čas šúchania si čiel: a tie sa šúchajú dodnes. Rojčilo sa: najmä a predovšetkým – starý Kant. „Vďaka istej schopnosti“ – tak to povedal, alebo aspoň mienil. Je to však – odpoveď? Vysvetlenie? Nie je to skôr iba zopakovanie otázky? Ved' ako uspáva ópium? „Vďaka istej schopnosti“, totiž virtus dormitiva – ako odpovedá onen lekár u Molièra:

Quia est in eo virtus dormitiva

Cujus est natura sensus assoupire.⁴

Odpovede takéhoto druhu však prináležia do komédie

³ nemecká bláznivosť (pozn. prekl.)

⁴ Lebo je v ňom uspávacia sila, ktorej povahou je otupovať zmysly. (pozn. prekl.)

a už je konečne načase nahradiť Kantovu otázku: „Ako sú možné syntetické sudy a priori?“ inou otázkou: „Prečo je viera v takéto sudy *nevyhnutná*?“ – totiž pochopiť, že pre zachovanie sa bytostí nášho druhu musíme *veriť* v pravdivosť takýchto súdov; z čoho, prirodzene, plynie, že by mohli byť aj nepravdivé! Alebo, aby sme hovorili ešte zreteľnejšie, drsne a dôkladne: syntetické sudy a priori by vôbec nemali „byť možné“: nemáme na ne nijaké právo, v našich ústach sú to samé nepravdivé sudy. Ibaže viera v ich pravdivosť je, pochopiteľne, *nevyhnutná*, ako viera v to, čo je očividné a napohľad zdánlivo zrejmé, ktorá patrí k perspektivistickej optike života. A aby sme ešte na záver pripomenuli nesmierny vplyv „nemeckej filozofie“, – dúfam, že jej nárok na úvodzovky je pochopiteľný – ktorý zasiahol celú Európu, netreba pochybovať o tom, že na tom mala účasť istá virtus dormitiva: medzi šľachetnými povalačmi, vyznávačmi cnosti, mystikmi, umelcami, trojštvrťovými kresťanmi a politickými tmármi všetkých národností zavládlo nadšenie, že vďaka nemeckej filozofii majú protijed proti ešte vždy takému mocnému senzualizmu, ktorý prúdil z predchádzajúceho storočia do tohto nášho, skrátka – „sensus assoupire“⁵

12.

Pokiaľ ide o materialistickú atomistiku, tá patrí k najlepšie vyvráteným veciam, aké existujú; a medzi európskymi učencami dnes už azda nik nie je taký neučený, aby jej okrem pohodlného praktického použitia na domáce účely (totiž ako skratky výrazových prostriedkov) pripisoval ešte nejaký vážny význam – a to predovšetkým vďaka onomu Poliakovi Boškovičovi⁶, ktorý bol spolu s Poliakom Kopernikom doteraz tým najväčším a najúspešnejším pro-

⁵ otupovať zmysly (pozn. prekl.)

⁶ Rudjer Josip Bošković (1711 – 1787) – chorvátsky fyzik, filozof a matematik. (pozn. prekl.)

tivníkom zdania očividnosti. Totiž, zatiaľ čo Kopernik nás presvedčil, aby sme uverili tomu, že Zem napriek všetkým zmyslom *nestojí*, Bošković nás naučil zrieknuť sa viery v to posledné, čo zo Zeme ešte nehybne „stálo“, viery v „látku“, v „hmotu“, v ten najmenší kúsok a hrudku zeme – atóm: to bol ten najväčší triumf nad zmyslami, aký sa doposiaľ na Zemi dosiahol. – Musíme však zájsť ešte ďalej a aj „atomistickej potrebe“, ktorá nebezpečným spôsobom aj naďalej prežíva v oblastiach, kde o tom nik ani len netuší, podobne ako oná slávnejšia „metafyzická potreba“ – vyhlásiť vojnu, neúprosnú vojnu na nože: – najprv musíme doraziť aj onú inú a osudovejšiu atomistiku, ktorej nás najlepšie a najdlhšie učilo kresťanstvo, *atomistiku duše*. Nech mi je dovolené týmto slovom označiť vieru, ktorá berie dušu ako čosi nezničiteľné, večné, nedeliteľné, ako monádu, ako atóm: *túto* vieru treba vypuďiť z vedy! Pri tom však, medzi nami, vôbec nie je potrebné zbaviť sa aj „duše“ samej, a tým sa zrieknuť jednej z najstarších a najctihodnejších hypotéz: ako sa to zvykne stávať nešikovnosti naturalistov, ktorí, len čo sa dotknú „duše“, hneď ju aj stratia. Cesta k novým chápaniam a vylepšeniam hypotézy duše je však otvorená: v budúcnosti chcú mať vo vede domovské právo pojmy ako „smrteľná duša“ a „duša ako mnohosť subjektu“ či „duša ako spoločenstvo pudov a afektov“. Ak však *nový* psychológ skoncuje s poverčivosťou, ktorá doteraz bujnela okolo predstavy duše s takmer tropickou neviazanosťou, tak tým, pravda, vrhá sám seba takpovediac do novej pustatiny a do novej nedôvery – starší psychológovia to možno mali pohodlnejšie a zábavnejšie –: v konečnom dôsledku však vie, že práve tým sa odsudzuje aj k *vynachádzaniu* – a, kto vie? možnože aj k *nachádzaniu*. –

13.

Fyziológovia by sa mali zamyslieť, či budú za kardinálny pud organickej bytosti naďalej pokladať pud sebazáchovy. Čokoľvek živé chce predovšetkým *uplatňovať* svoju silu – život sám je vôľou k moci –: sebazáchova je iba jedným z nepriamych a najčastejších *dôsledkov*, ktoré z toho vyplývajú. Skrátka, tu ako všade, pozor na *nadbytočné* teleologické princípy! – akým je aj pud sebazáchovy (vdáčíme zaň nedôslednosti Spinozu –). Tak to totiž prikazuje metóda, ktorá vo svojej podstate musí byť úspornosťou princíпов.

14.

Teraz možno piatim, šiestim hlavám svitá, že aj fyzika je iba výkladom a rozvrhnutím sveta (a to, s dovolením, podľa nás!), a *nie* jeho vysvetlením: keďže je však postavená na viere v zmysly, pokladá sa, a ešte dlho sa bude pokladať, za niečo viac, totiž za vysvetlenie. Svedčí pre ňu zrak aj hmat, svedčí pre ňu očividnosť aj rukolapnosť: to pôsobí na dobu, ktorej základný vkus je plebejský, uhrančivo, prehovárajúco, *presvedčivo*, – keďže takáto doba inštinktívne nasleduje pravdivostný kánon večného ľudového senzualizmu. Čo je jasné, čo niečo „objasňuje“? Až to, čo sa dá vidieť a čoho sa možno dotknúť, – až potiaľto treba dohnať každý problém. Naopak: presne zo vzopretia sa *proti* zmyslovej zrejmosti vyrástlo čaro platónskeho spôsobu myslenia, ktorý bol *vznešeným* spôsobom myslenia, – a to medzi ľuďmi, ktorí sa azda tešili dokonca silnejším a náročnejším zmyslom, než aké majú naši súčasníci, ktorí však nachádzali vyšší triumf v tom, že ostanú vládcami týchto zmyslov: a to prostredníctvom vyblednutých, chladných, šedivých sietí pojmov, ktoré vrhali na pestrú zmyslovú zmäť – na zmyslovú háveď, ako vravieval Platón. Toto ovládnutie a výklad sveta na spôsob Platóna so sebou nesie iný druh *pôžitku*, než akým je ten, ktorý nám ponúkajú dnešní fyzici, rovnako ako darvinisti a antiteleológovia

medzi fyziologickými robotníkmi, so svojím princípom čo „najmenšej možnej sily“ a čo najväčšej možnej hlúposti. „Kde už človek nemá viac čo vidieť a čo chytiť, tam už ani nemá viac čo hľadať“ – to je, pravdaže, iný imperatív než ten platónsky, predsa však môže byť pre drsné, pracovité pokolenie strojárův a stavitelův mostov budúcnosti, ktorí sa majú vysporiadať so všetkou tou *hrubou* robotou, práve tým správnym imperatívom.

15.

Aby sa fyziológia pestovala s dobrým svedomím, je potrebné sa držať toho, že zmyslové orgány *nie sú* javmi v zmysle idealistickej filozofie: ako také by predsa nemohli byť príčinami! A teda senzualizmus prinajmenšom ako regulatívna hypotéza, ak nie priam heuristický princíp. – Nuž? A iní dokonca hovoria, že vonkajší svet by mal byť dielom našich orgánov? Potom by však naše telo ako súčasť tohto vonkajšieho sveta tiež bolo dielom našich orgánov! Potom by však samy naše orgány boli – dielom našich orgánov! To je, zdá sa mi, vskutku dôkladná redukcia ad absurdum: za predpokladu, že pojem *causa sui* je čosi vskutku dôkladne absurdné. V dôsledku toho teda vonkajší svet *nie je* dielom našich orgánov –?

16.

Ešte vždy sa vyskytujú nevinní pozorovatelia seba samých, ktorí veria, že existujú „bezprostredné istoty“, napríklad „ja myslím“, alebo Schopenhauerova povera „ja chcem“: takpovediac akoby tu poznávanie uchopovalo svoj poznávaný predmet v čistej a obnaženej podobe, ako „vec osebe“, akoby tu ani zo strany subjektu, ani zo strany objektu nedochádzalo k nijakému sfaľšovaniu. Že však „bezprostredná istota“, rovnako ako „absolútne pozna-

nie“ a „vec osebe“ v sebe zahrňajú *contradictio in adjecto*⁷, budem opakovať aj stokrát: už by sme sa konečne nemali nechať zvädzať slovami! Nech by aj ľud veril, že poznanie znamená spoznať niečo s konečnou platnosťou, filozof si musí povedať: „Ak rozložím dej, ktorý vyjadruje veta ‚ja myslím‘, dostanem rad trúfalých tvrdení, ktorých zdôvodnenie je ťažké, ba azda nemožné, – napríklad, že tým, kto myslí, som ja, že vôbec musí byť nejaké niečo, ktoré myslí, že myslenie je činnosť a účinok zo strany nejakej bytosti, ktorá je myslená ako príčina, že existuje nejaké ‚ja‘, a nakoniec, že už je pevne dané, čo sa označuje myslením, – že viem, čo je myslenie. Keby som totiž o tom nerozhodol už sám v sebe, podľa čoho by som mal odmerať, či to, čo sa práve deje, nie je azda ‚chcenie‘ alebo ‚cítienie‘?“ Stačilo, ono „ja myslím“ predpokladá, že svoj okamžitý stav *porovná*m s inými stavmi, ktoré v sebe poznám, aby som zistil, čím je: vzhľadom na spätné odvodzovanie z „vedenia“, ktoré pochádza z odinakaľ, pre mňa rozhodne neznamená nijakú bezprostrednú „istotu“. – Namiesto onej „bezprostrednej istoty“, v ktorú azda v danom prípade môže veriť ľud, filozof takto dostáva do rúk rad metafyzických otázok, vskutku pravých otázok kladených svedomím intelektu, ktoré znejú: „Odkiaľ beriem pojem myslenia? Prečo verím v príčinu a účinok? Čo mi dáva právo hovoriť o nejakom ja, a to dokonca o ja ako príčine, a nakoniec o ja ako príčine myšlienok?“ Kto si odvolávajúc sa na nejaký druh *intuície* poznania trúfa na ony metafyzické otázky ihneď odpovedať, ako to robí ten, kto hovorí: „Myslím a viem, že aspoň toto je pravdivé, skutočné, isté,“ – ten sa dnes u filozofa stretne s úsmevom a s dvoma otáznikmi. „Môj pane,“ dá mu azda na vedomie filozof, „je nepravdepodobné, že sa nemýlite: hoci, načo ešte vôbec pravda?“ –

⁷ latinský výraz pre logický rozpor medzi podstatným a prídavným menom (pozn. prekl.)